

Şerif Mardin'in Katkısını Doğru Anlamak

Yasin Aktay*

Türk Sosyolojisinin duayen ismi Prof. Dr. Şerif Mardin hakkın rahmetine kavuştu. Onun Türk sosyal bilimcileri için, Türk siyasi düşünce tarihi için ne anlam ifade ettiği konusu, yıllarca ne kadar tartışılmış olsa da, şimdi üzerinden bir de ölümünün geçtiği yepyeni bir bağlama kavuştu. Kişi hayatta nasıl bir etkinlik içinde olursa olsun, ölünce bütün bir hayatı, geçmiş ve anlamı bambaşka bir bağlama kavuşur.

Bir anlamda kişi ölünce tamamlanmış bir metne dönüşür, bir başka açıdan da, ölen kişinin bütün eseri üzerine ölümüyle birlikte yepyeni bir bütünlüğe ulaşır. Bu açıdan bakıldığında, kişi öldüğünde tamamlanmış olmuyor yeni bir kulvarda eserini icra etmeye veya eserine veya eserinin anlamına yeni katkılar almaya devam ediyor. Burada artık “katkılar yapmaktan” ziyade “katkılar almanın” daha belirleyici olduğunu görmek önemli bir detaydır. Çünkü artık eserinin kimin tarafından nasıl anlaşılacağına kendisi karar veremiyor. Belli ki, ortaya koyduğu eserin gücü onun daha etkin anlaşılmasına, yorumlanmasına etki eder, ama neticede ondan kimin neyi anlayıp neyi yeniden üreteceği onun inisiyatifinden tamamen çıkmıştır.

Ölümünün hemen ardından hakkında yazılanlara baktığımda ana hatlarıyla Şerif Mardin'in TÜBA üyeliği dolayısıyla yaşanan tartışmaların bağlamının hemen yeniden telaffuz edilmesi şaşırtıcı olmadı.

Malum, aslında Mardin hiçbir zaman muhafazakar veya İslamcı bir çizgide olmadı. Ama yazdıkları dolayısıyla bilhassa Said Nursi ve Nurculuğu

* Prof. Dr.

çok parlatmış olduğu dolayısıyla çok eleştirildi. Gülen hareketinin FETÖ yüzünün ortaya çıkmasıyla birlikte geriye dönük bu hareketin palazlanmasında kendisine bir suç ortaklığı bile isnat edilebildi. Oysa daha önce de söylediğimiz gibi Mardin'in bütün yaptığı Türkiye'de ciddi bir toplumsal karşılığı olan bu hareketi, kültürel, sosyolojik ve tarihsel kökenlerini anlamaya ve açıklamaya çalışmaktı. Bilakis bu ölçekte bir harekete ilgisiz-kayıtsız kalmak bir sosyoloji ekolü için ciddi bir ayıptır.

Ne yazık ki, sosyal bilimcinin çalıştığı konuyu anlamaya çalışması değil, o konuda peşin peşin taraf tutup bir propaganda elemanı gibi çalışmasının beklendiği bir ortamda Şerif Mardin çalıştığı konuya doğrudan angaje olmuş gibi damgalanabilmiştir. Akademik hayatım boyunca Kürt milliyetçiliğine asla prim vermemiş olduğum halde Kürt siyasal hareketini hem kendim çalışmış hem de lisans-üstü öğrencilerime çalıştırmışım. Aynı şekilde sol-sosyalist harekete, anlayışa olan apaçık mesafeme rağmen sol-sosyalist hareketin farklı dergilerini, trendlerini, fraksiyonlarını ve söylemlerini hem çalışmış hem de öğrencilerime çalıştırmışım. Bunları yaparken öğrencilerimden talep ettiğim çalıştıkları konuya bir mesafe koymak ve durduk yerde çalıştıkları hareketi eleştirmeye girişmemeleri, sadece anlamaya çalışmaları olmuştur. Bunu yapmakla ne Kürt hareketine ne de Sosyalist harekete siyasi anlamda bir katkı vermeyi düşünmüş değilim. Bu sosyal bilimin olmazsa olmaz bir kuralıdır, bunu yapamıyorsanız sosyal bilimin kenarından bile geçmiş olmazsınız.

Bu anlamacı sosyoloji geleneği aslında Batı'da kendi ideolojisinden veya teorisinden yola çıkarak olan biteni "açıklama" sınırında kalan pozitivist sosyal bilime karşı, olan biteni önce sosyal olgunun aktörlerinin bakış açısından "anlamayı" önemseyen yorumcu sosyolojinin (*verstehende*) çizgisidir. Batı'da en önemli temsilciliğini Max Weber'in yaptığı bu çizginin Türkiye'deki en önemli iki temsilcisinden biri Şerif Mardin diğeri de F. Sabri Ülgener'dir.

Marksist militanlığın sosyal bilim zannedildiği bir ortamda Mardin'in anlamayı, ideolojiyi, kültürü öne çıkarışı mevcut akademik *establishment*i doğal olarak rahatsız etmiştir. Yoksa onun nurculuğa veya incelediği alanlara en ufak bir sempati duymuş olduğunu söylemek mümkün değil. Doğrusu bunu hiçbir zaman beklemediğimiz gibi, incelediği bu alana karşı oryantalistçe bir tutumdan hiçbir zaman kurtulamadığımızı da daha önce kaydetmiştik.

Bu arada Nurculuğu incelerken, onun modernizmle bağıını ortaya koymakla acaba hangi Müslümanı veya hangi Nurcuyu mutlu ve memnun etmiştir? Bu konu çok tartışma götürür. Şu var ki, Gülen'i ve hareketini

incelerken çalışmanın ortasında bildiği bütün etkin sosyal bilim metodolojileri adına “pes etmiş” olduğunu açıklamış olması bile FETÖ'nün anlaşılması için ciddi bir katkı sayılmalıydı. Çünkü ona göre Gülen hareketini incelemek, onların, kendilerini sosyal bilimciye istedikleri gibi yansıtma konusundaki çabaları dolayısıyla, arkada hep karanlık bir alan bırakacak, dolayısıyla hiç mümkün olamayacaktı.

Aynı şekilde tuhaf bir biçimde Mardin'i AK Parti karşıtlığı temelinde değerlendirenlerin onu çalışmalarlarıyla “AK Parti'nin yükselişine önyak olmakla” eleştirmeleri de tam bir Şerif Mardin paradoksuna dönüşmüş durumda. AK Parti'yi sadece anlamaya çalışmış olmanın AK Parti'nin gelişmesine nasıl bir katkısı olmuş olabilir? AK Parti gibi derin toplumsal kökleri olan bir hareket bir sosyal bilimcinin onu anlamaya veya açıklamaya çalışmasıyla mı gelişmiş sayıyorlar?

Bu biraz da sosyal bilimcilerin rollerini gereğinden fazla abartmayla da ilgili bir durum sanırım. Sosyal bilimcilerin Türkiye'de ve aslında bütün dünyada, olan biteni, genellikle olup bittikten sonra anlamaya çalışmaktan öte bir rolleri olmuyor halbuki. Sosyal bilimciden bir tür kahinlik veya gelecekle ilgili öngörü hatta liderlik beklentisi hep olagelmıştır, ama bunu bile yapabilen çok nadir sosyal bilimci olmuştur.

“Dünyayı yorumlamakla yetinen filozofları” aşağılayıp “dünyayı değiştirmeye soyunan filozof” olmaya azmeden Marx'ın bile bu rolün filozof için imkansızlığını anlayıp bundan kaçması için sadece 4 sene yetmiş de artmıştı bile.

Şerif Mardin'in ne nurculuğun gelişimine ne de AK Parti'nin birer sosyal hareket olarak gelişimine en ufak bir katkısı olmuş değil, onun tek katkısı o hareketlerin sosyal bilim düşüncesi açısından anlaşılmasına katkı yapmış olmasıdır. Bu kadarı onu halihazırda Türk sosyolojisinin en önemli ismi yapmasına yetmiştir.

Gelgelelim fikir ve siyaset insanlarını ölümlerinden hemen sonra değerlendirmeye girişmek çok sağlıklı bir sonuç vermiyor. Malum bizde ölenlerin ardından zaten kötü konuşulmaz diye yaygın bir davranış etiği var. Öleni hayırla yad etmek mecburiyeti herkesin benimsediği ortak bir ahlaki davranış olduğundan ölenin ilk anda lehine işleyen, olguyu algıdan hemen koparıveren bir işlevi deruhte eder. Bu ahlaki tutum bir anda “kel ölür sırma saçlı, kör olur badem gözlü” dedirten bir algı çarpıtması yaşatır.

O yüzden ölüm hadisesinin kendisi bir insanın amel defterini kapatır ama o kapağa da belki içerikte olmayan bir cila da sürer. Tabi ölen kişinin siyasetçi veya siyasiler tarafından özel anlam atfedilen bir kişi olması

onunla ilgili algıların da bir kutuplaşma konusu olmasını mukadder kılıyor. Bir çok kişi ölüm hadisesini kendilerini teyit eden, kendi ideolojilerinin intikamını alan bir yargı kararı gibi sevinçle karşılayabiliyorlar. Ölenle ilgili gerçek bilgileri belki bir süre geçtikten sonra, daha soğukkanlı değerlendirmelerle oluşturmak veya edinmek daha fazla mümkün oluyor.

Şerif Mardin'in ölümü üzerine hakkında yazılanlara bakıldığında bu kuralın yine fena halde işliyor olduğunu görmek mümkün. "Kişi yaşadığı sürece tamamlanmamış bir metindir, öldüğünde bu metin tamamlanır" diyenler varsa da, aslında kişi öldükten sonra da onun hakkında yazılanlar veya onun eserinin kendiliğinden tesiri onun hakkındaki algıları berhayat tutmaya devam eder.

Arada bir o metnin aslına en uygun yorumu iddiası duyulur. Bu iddiasını temellendirecek deliller ve argümanların bulunması, hele çok yazılar yazmış, çok kitaplar yayınlamış, çok uzun yaşamış biri için hiç de zor olmaz. Bir başka nokta da, ölmüş gitmiş insanların hayatlarında, söylemlerinde, yazıp çizdiklerine kusursuz bir bütünlük ve tutarlılık atfedilmiş, onlardan yana böyle bir beklenti içine sokulmuş olmamızdır. Oysa birinde bir bütünlük varsa da bunun bizim zihnimizdeki bütünselliğe uyması gibi bir mecburiyet olmadığı gibi o bütünlüğün ne olduğu, yaşın, cinsiyetin, kişisel tecrübelerin ve konjonktürlerin o bütünselliği nasıl etkilemiş olabileceğini hesaba katmak aklımıza bile gelmez.

Rasim Ozan Kütahyalı'nın ayrı bir Şerif Mardin okuması var, mesela. Bana göre de cari olanlara nazaran belki Şerif Mardin gerçeğini biraz daha iyi yansıtıyor. Ama olgularla algılar arasındaki açığı kapatmak gibi bir iddia bu aşamada çok fazla büyük bir iddia olarak kalıyor. Korkarım algılarla olgular arasındaki açığı kimsenin tamamen kapatmak gibi bir imkanı yok.

Mardin'in Kemalizmi tamamen aşmış, onunla özde çok sorunlu biri olarak anlaşılması elbette mümkün. Sadece militan Kemalistlerin ona olan nefretlerinden, saldırılarından bile böyle bir Mardin portresi çıkarmak mümkün. Onun bir sosyal bilimci refleksiyle ama oryantalist bir zihniyet ve pozisyondan İslam'ı anlamak için ortaya koyduğu çaba o Kemalistler için "gericiliğe" bir katılım gibi görülmüş. Oysa Mardin'in İslam'ın Türkiye'deki toplumsal, kültürle gerçekliğini anlama konusunda sergilediği çabanın İslam'a ve iddialarına inanarak sergilediği bir katılım değil, sadece bir anlama çabasıdır.

İslam'ın dışarıdan nasıl algılandığına Müslümanların gösterdikleri ilgiyi de bu anlamda tek bir kefeye koymamak lazım. Bir mesajı olan insanlar, bunun nasıl algılandığı ve nasıl anlaşıldığını önemserler. Bir sosyal

bilimcinin, bir oryantalistin veya bir Kemalistin İslam algısı, yorumu veya anlaması hiç de önemsiz değildir.

İslam ve Müslümanlar bu dünyada var oldukları sürece her türlü algının konusu olacakları gibi, her türlü bilimsel araştırmanın nesnesi de olacaklar. Bundan kaçış yok. Kaçmanın gereği de yok. Bu sadece Müslümanlara özgü bir durum da değil elbet. Başkalarının algıları, bunun yönetimindeki başarı veya başarısızlık, bizim bu dünyadaki varlığımızı bütünlleyen önemli bir unsur. Böylece etkileşerek var olan bir türdür insanoğlu.

Mardin'in Müslüman-muhafazakar dünya nezdindeki tek karşılığı elbette onun Said Nursi hakkındaki çalışması veya genel anlamda Türk modernleşmesine pozitivist çerçevede dışından yaklaşımı değildi. Onun aslında 2007 yılında, yani laikçiliğin dindarlara karşı tam bir savaş seferberliği atmosferinde ortaya attığı "mahalle baskısı" ve "Malezyalaşma" kavramları laik-kemalist cepheye önemli bir moral cephaneye sağlamış, dindarlar nezdinde ise ciddi bir taciz atışı gibi algılanmıştı.

Sadece orda kalmış olsa belki bugün Mardin portresi yine başka türlü tamamlanmış olurdu. Halbuki Mahalle baskısı hiç de karşılıksız ve yersiz bir kavram değildi. Sosyal bilim literatüründe karşılığı olan ve aslında uygulandığında her tür ideolojik paylaşım ortamında, mahallede, işleyebilen bir mekanizmayı sadece muhafazakarlar adına dillendirmiş olması bile aslında o günlerde tuttuğu tarafa dair yeterli bir işaret veriyordu. Oysa kendi laik-batılılaşmış çevresinde o mahalle baskısının örneklerini çok daha iyi yaşıyordu ve belki de kavramı uyarlarlarken ona ilham veren tam da o laik çevrelerden şahsına yönelik gördüğü kendi öznel tecrübesiydi.

Bütün bunlara rağmen, Mardin, kuşkusuz, bu örnekte bile görüldüğü gibi, kavram üretebilen veya uyarlayabilen, sosyal bilim düşüncesine ciddi katkıları 90 yıllık ömrünün sonlarına kadar başarabilen bir bilim insanımızdı. Öldükten sonra da eserlerinin tesiri çeşitlenerek devam edecek gibi görünüyor.